

БІБЛІОГРАФІЧНА СПАДЩИНА ЗЕНОНА КУЗЕЛІ: ТИПОЛОГІЧНІ РІЗНОВИДИ

Ольга Хміль

*науковий співробітник відділу наукової бібліографії
відділення “Наукова бібліографія і книгознавство”
ЛНБ ім. В. Стефаника НАН України*

Бібліографія була лише однією з граней багатопланової наукової і громадської діяльності Зенона Кузелі — етнографа, фольклориста, мовознавця, лексикографа, редактора, видавця, викладача Чернівецького університету, професора Українського Вільного Університету в Празі та Українського Наукового Інституту в Берліні, дійсного члена Наукового Товариства імені Шевченка у Львові (далі — НТШ), дійсного члена “Історико-філологічного Товариства в Празі” та голови Європейського осередку Наукового товариства ім. Шевченка.

Досліджень, присвячених бібліографічному доробку З. Кузелі небагато. У радянські часи про нього не писали, оскільки праці його зберігалися, в основному, у спецфондах. У жодній радянській енциклопедії він не згадувався. З часу Першої світової війни вчений емігрував і більшу частину свого життя (38 років) прожив за кордоном, де і виходили основні праці З. Кузелі та дослідження про його науковий доробок.

До 70-річчя від дня народження та 10-ї річниці смерті вченого вийшов “Збірник на пошану Зенона Кузелі” як окремий том Записок НТШ (Париж, 1962), у якому поміщена стаття В. Дорошенка про Кузелю як бібліографа¹, бібліографія праць З. Кузелі, укладена Володимиром Яневим², статті-спогади про З. Кузелю як етнографа, лексикографа, статті, які стосуються перебування вченого в Чернівцях, Берліні тощо.

В українських джерелах згадки про Зенона Кузелю з’являються вже в часи незалежності України, зокрема в “Українській літературній

© Хміль О., 2008

¹ *Дорошенко В.* Проф. Д-р Зенон Кузеля як бібліограф // Збірник на пошану Зенона Кузелі: Праці філологічної та історично-філософської секцій / За ред. В. Янева.— Париж; Нью-Йорк; Мюнхен; Торонто; Сідней, 1962.— С. 89-93.— (Записки НТШ; Т. 169).

² *Бібліографія наукових писань Зенона Кузелі // Там само.— С. 104-114.*

енциклопедії”³, “Тернопільському енциклопедичному словнику”⁴, відомості про бібліографічну діяльність знаходимо у статтях Уляни Скальської⁵, Наталії Черниш⁶ та в окремих невеличких замітках.

Узагальнюючи відомості, можемо констатувати основні віхи біографії вченого.

Зенон Кузеля народився в с. Поручин Бережанського повіту на Тернопільщині 23 червня 1882 р.; помер у м. Сарселі (Франція) 24 травня 1952 р.

Його батько Франц Кузеля — поляк з-під Кракова, а мати — з родини Лепких (сестра о. Сильвестра Лепкого, письменника, відомого під псевдонімом Марко Мурава). Під впливом родини Лепких Франц Кузеля став невдовзі щирим українцем, а Зенон зацікавився народовськими ідеями, які панували в цій родині.

На розвиток молодого З. Кузелі великий вплив мав о. Михайло Глібовицький, у якого була бібліотека з рідкісними книгами, якими міг користуватися гімназист-початківець. Можливо, це й спонукало його пізніше стати бібліотекарем і бібліографом. Зацікавлення етнографією у Зенона від родини (по лінії матері) Глібовицьких, яка збирала народні приказки, прислів'я, перекази.

Навчаючись у Бережанській гімназії, Зенон Кузеля заснував і очолив у 1898 р. таємний студентський гурток “Молода Україна”. На цей час припадають початки його журналістської та етнографічної праці. Він редагує таємні учнівські журнали, дописує до газети “Діло”, розпочинає збирати етнографічні матеріали.

Вищу освіту спочатку здобував у Львівському університеті (1900–1901), де слухав лекції вчених Михайла Грушевського, Олександра Колесси, Кирила Студинського та ін., а продовжив навчання у Віденському (1901–1906); спеціалізувався зі слов'янської філології, мовознавства, археології, антропології. У Відні очолював студентське товариство “Січ”, був редактором ювілейного студентського альманаху під однойменною назвою⁷.

³ *Погребенник Ф.* Кузеля Зенон // Українська літературна енциклопедія: В 5 т.— Київ, 1995.— Т. 3.— С. 86.

⁴ *Волинець Н., Мельничук Б., Щербак Л.* Кузеля Зенон Францикович // Тернопільський енциклопедичний словник.— Тернопіль, 2005.— Т. 2: К–О.— С. 264–265.

⁵ *Скальська У.* Зенон Кузеля — бібліограф і етнограф (до 120-річчя від дня народження, 50-річчя від дня смерті) // Українство: національно-духовні виміри: Зб. наук. пр. і матеріалів / Наукове товариство ім. Шевченка. Івано-Франківський осередок.— Івано-Франківськ, 2005.— С. 199–204.— (Праці сесій, конференцій, круглих столів НТШ; Вип. 1).

⁶ *Черниш Н.* З Україною в серці: Зенон Кузеля — бібліограф, етнограф, лексикограф // Друкарство.— 2006.— № 1.— С. 62–66.

⁷ “Січ”: Альманах в пам'ять 40-их роковин основанія товариства “Січ” у Відні, 1868–1908 / Зібрані і видали З. Кузеля, Мик. Чайківський.— Львів, 1908.— 538 с.

Доповненнями до університетських студій були його практичні заняття: волонтер в антропологічному та археологічному відділі цісарського надвірного музею, в музеї австрійської етнографії, секретар відомого славіста Ватрослава Ягича, бібліотекар слов'янського семінару, перекладач зі слов'янських мов. Рівночасно З. Кузеля нав'язує співпрацю із німецьким науковим журналом “Mitteilungen für österreichische Volkskunde”, з НТШ. У “Записках НТШ” Зенон Кузеля веде відділ повідомлень і рефератів та друкує свої огляди західноєвропейських праць та часописів з антропології, етнографії, матеріал яких стосувався України.

Наукові знання З. Кузеля поглибив під час трьох антропологічно-етнографічних експедицій у Карпатах (1904, 1905, 1906) під керівництвом Федора Вовка та Івана Франка.

Закінчивши у 1906 р. Віденський університет, Кузеля здобув докторат зі слов'янської філології та історії, склав іспит з бібліотекознавства, почав працювати практикантом у бібліотеці Віденського університету, де мав змогу поглиблювати бібліотечні і бібліографічні знання. Починає також активно працювати в галузі бібліографії, зокрема веде відділ слов'янської бібліографії в австрійському часописі “Zeitschrift für Österreichischen Bibliographie”, публікує рецензії і бібліографічні огляди у краківському часописі “Rocznik slawistyczny” тощо.

Але в 1909 р. Зенону Кузелі довелося переїхати з Відня до Чернівців. Там він працював на посаді директора слов'янського відділу і завідувача читальні університетської бібліотеки та робив усе, щоб створити в університеті взірцеву бібліотеку з українознавства. З 1913 р. він викладає українську мову в цьому університеті, продовжує громадську роботу: заступник голови “Історичного Товариства”, голова чернівецької філії освітнього товариства “Руська Бесіда”. Займається також організацією народних бібліотек, з цією метою видає кілька теоретичних праць — “Як закласти й вести бібліотеки” (Листки з “Просвіти”, Львів, 1909); “Про читальні і народні бібліотеки в Чернівецькій окрузі” (Буквина, 1910–1912).

Слід зазначити, що з 1904 до 1914 р. Зенон Кузеля опублікував багато праць з української етнології, етнографії, фольклору в різних наукових журналах, але, в основному, це були огляди і реферати в “Записках НТШ”. Адже він належав до тих молодих учених, що виростили на ґрунті НТШ у Львові, яке було на той час найважливішим осередком науки на українських землях.

Ще студентом Зенон Кузеля став членом етнографічної комісії НТШ (1904), з 1907 — членом мовної, а з 1909 — бібліографічної, яка була заснована з його ініціативи у цьому ж році. У 28-річному віці його обрано дійсним членом філологічної секції НТШ.

З початком Першої світової війни у 1914 р. З. Кузелі довелося виїхати з Чернівців до Відня, і більше він не повернувся на рідну землю. У Відні Кузелі доручили завідувати українською частиною чернівецької бібліотеки, яку йому вдалося вивезти з Чернівців.

Бібліотека була тимчасово включена до бібліотеки Інституту Східно-європейської історії. У 1915 р. він разом з професорами Іваном Раковським, Степаном Рудницьким, Степаном Томашівським засновує інститут — “Forschungsinstitut für Osten und Orient”, при якому організує український відділ бібліотеки, передавши до нього понад 1000 примірників власних книг.

З 1916 р. починається велика подвижницька просвітницька праця Зенона Кузелі за дорученням Союзу Визволення України в таборі для українських полонених російської армії в Зальцведелі. У таборі за поданням Союзу він був Головою Провідного відділу і, проводячи пропагандистсько-просвітницьку роботу в таборі, намагався розбудити національну свідомість в українських полонених — колишніх царських солдатів, редагував таборові видання “Вільне Слово”, “Шлях”.

Одночасно збирав матеріали про українські періодичні видання, видавництва, “Просвіти”, бібліотеки. Під проводом Зенона Кузелі табір у Зальцведелі розрісся у справжню українську республіку зі своїми установами та організаціями: український театр, бібліотека, українські газети, церква, хор, політичні гуртки. Оцінюючи обсяг роботи З. Кузелі в таборі, Роман Смаль-Стоцький сказав: “... тільки професійний бібліотекар, що звик до систематики й ладу та людина його характеру й вдачі могли подолати всі ці завдання...”⁸.

На початку 1920 р. З. Кузелі, як і багатьом іншим відомим вченим, довелося переїхати до Берліна — одного з головних центрів української еміграції. У Берліні він редагує газети “Нове Слово” (1920–1921), “Українське Слово” (1921–1923) та стає директором видавництва “Українське Слово” (1921–1926) (одночасно і редактором усіх його видань), співредактором “Літопису політики, письменства і мистецтва” (1924).

З 1926 р. вчений займається педагогічною діяльністю. Він — професор Українського Наукового Інституту (Берлін), а з 1945 р. — Українського Вільного Університету (Мюнхен), довгий час був головою Союзу закордонних журналістів у Німеччині. Зенон Кузеля плідно працював у галузі української бібліографії, активно пропагував досягнення українських вчених, у 1949 р. зумів відновити роботу НТШ в Європі (м. Сарсель, Франція) та очолив його Європейський осередок.

⁸ Смаль-Стоцький Р. Спогади про Зенона Кузелю // Збірник на пошану Зенона Кузелі: Праці філологічної та історично-філософської секцій. — Париж; Нью-Йорк; Мюнхен; Торонто; Сідней, 1962. — С. 44-51. — (Записки НТШ; Т. 169).

Ілля Витанович у статті “Чужинці — приятелі України на шляху наукової й громадської праці Зенона Кузеля” зазначав, що він: “... був тихим і невтомним зв’язковим українського наукового світу з представниками чужинної науки, як і з чужинецькими науковими установами й видавництвами, ... пильним інформатором українського наукового середовища...”⁹.

З. Кузеля був людиною надзвичайно широких захоплень і знань, глибоко освіченою та ерудованою людиною. Р. Смаль-Стоцький назвав його “... ходячою енциклопедією україністики й ходячим архівом, що містився по всіх кишенях убрання і всіх шухлядах помешкання...”¹⁰.

Бібліографічна спадщина Зенона Кузеля представлена персональною бібліографією Б. Лепкого в збірнику “Золота Липа”¹¹, бібліографією праць про українські думи і кобзарів¹², каталогами видавництв¹³, рецензіями і оглядами (понад 200) в “Записках Наукового товариства ім. Шевченка” (1901–1909) та в інших вітчизняних і зарубіжних джерелах.

Якщо спробувати систематизувати бібліографічну спадщину Зенона Кузеля в типологічному контексті, то в ній можна виділити:

1) тематичні огляди зарубіжних видань і часописів та рецензії в періодичних виданнях;

2) підрядкову та пристатейну бібліографію;

3) прикнижкову бібліографію;

4) персоналію;

5) каталоги українських видавництв.

Ще студентом Віденського університету він мав доступ до університетської бібліотеки, працював у Цісарському Надвірному музеї, що давало змогу переглядати матеріали та писати огляди-рецензії. Очевидно, у зв’язку з цим він звернувся з листом до М. Грушевського з проханням порадити йому тематику наукової роботи та галузевих напрямків бібліографічних оглядів для “Записок НТШ”, на який посилається В. І. Зайцева

⁹ Записки Наукового товариства ім. Шевченка.— Т. 169.— С. 22.

¹⁰ *Смаль-Стоцький Р.* Спогади про Зенона Кузеля // Збірник на пошану Зенона Кузеля: Праці філологічної та історично-філософської секцій.— Париж; Нью-Йорк; Мюнхен; Торонто; Сідней, 1962.— С. 47.— (Записки НТШ; Т. 169).

¹¹ *Кузеля З.* Бібліографія писань Богдана Лепкого // Золота Липа: Ювілейна збірка творів Богдана Лепкого з його життєписом, бібліографією творів і присвятами / Зладив З. Кузеля.— Берлін: Українське слово, 1924.— С. 229-253.

¹² *Кузеля З.* Спис важнішої літератури про кобзарські думи й про кобзарів // *Ємець Василь.* Кобза та Кобзарі: з бібліографічним додатком З. Кузеля і з 16 образками.— Берлін, 1923.— С. 100-111.

¹³ Каталог “Українського Слова” / Зладив З. Кузеля.— Берлін: Українське слово, 1923.— 32 с.— (Бібліотека “Українського Слова”); Каталог накладні Я. Оренштайна / Зладив З. Кузеля.— Ляйпціг, 1926.

у статті “Записки Наукового Товариства ім. Шевченка”: започаткування та шлях до академічного стандарту” (1892–1911)¹⁴.

Відтак, у 1901 р. Зенон Кузеля друкує першу рецензію в “Записках НТШ” на “Сборникъ харьковскаго историко-филологическаго общества”, а другу — на працю М. Шорра “Organizacja Żydów w Polsce”, яка за-слуговує на увагу не лише з огляду її обсягу (10 сторінок) та ґрунтовності викладу матеріалу, але й з огляду наукового методу оцінки матеріалу. Таку ж високу оцінку можна дати і всім наступним рецензіям (а їх було понад 200), адже всі вони насичені багатим бібліографічним матеріалом і можуть служити цінним джерелом для дослідника з тої чи іншої тематики.

Одним з найважливіших видів бібліографії, які практикував Кузеля, були бібліографічні огляди. Першим з них був огляд “Нові праці над історією початків славянства”¹⁵. Обсяг цього вичерпного огляду — 60 сторінок; він охоплює 17 праць, виданих за 5 останніх років з окресленої теми.

У наступних томах “Записок НТШ”, майже до початку Першої світової війни, вміщені систематичні огляди досліджень з археології, антропології, етнографії, опублікованих як у зарубіжних, так і у вітчизняних часописах, зокрема: “Антропологія, археологія і етнографія в західньо-європейській науковій літературі останніх років”¹⁶, “Антропологічні й археологічні часописи за 1903 рік”. Такі ж огляди були зроблені за 1904, 1905 та 1906 рр. За ці ж роки маємо огляди: “Етнографія в часописах”.

Всі огляди, зроблені З. Кузелею, як і рецензії, відзначаються великим обсягом (від 10 до 98 сторінок) та значною кількістю оглянутих часописів та книжкових видань, на що звертав увагу М. Грушевський на засіданнях історично-філологічної або етнографічної секцій НТШ¹⁷, рекомендуючи огляди до друку, адже кожен огляд обговорювався.

Рівночасно більші або менші за обсягом бібліографічні огляди, реферати українських видань друкував З. Кузеля і в закордонних журналах: “Zeitschrift für Österreichischen Bibliographie” (Берлін, 1906–1909), “Rocznik Slawistyczny” — видання Польської Академії Наук у Кракові, “Вісти Українського Наукового Інституту в Берліні”, редактором останнього був З. Кузеля.

Володимир Дорошенко у статті “Зенон Кузеля як бібліограф”¹⁸ назвав огляди Кузеля резюмованою бібліографією, де при кожній позиції подавався короткий зміст, і зауважував, що автор до написання оглядів ставився з

¹⁴ Український історичний журнал.— 2004.— № 5.— С. 122.

¹⁵ Записки НТШ.— 1903.— Т. 52, Наукова хроніка.— С. 1-25; Т. 54, Наукова хроніка.— С. 1-36.

¹⁶ Записки НТШ.— 1904.— Т. 59, Наукова хроніка.— С. 1-65.

¹⁷ Хроніка НТШ.— 1905.— Чис. 22.— С. 20-21; 1907.— Чис. 30.— С. 13, 14.

¹⁸ Збірник на пошану Зенона Кузеля: Праці філологічної та історично-філософської секцій.— Париж; Нью-Йорк; Мюнхен; Торонто; Сідней, 1962.— С. 89-93.— (Записки НТШ; Т. 169).

великим сумлінням, пильністю і що цю “мозольну справді муравлину бенедиктинську працю” він міг виконувати завдячуючи тому, що працював на той час бібліотекарем та добре знав провідні європейські мови.

Окрему групу у бібліографічній спадщині Зенона Кузеля складає бібліографія у підрядкових примітках до наукових розвідок та пристатейна бібліографія. Зразком бібліографії у підрядкових примітках є “Причинки до народніх вірувань з початком XIX ст.: Упирі і розношення зарази”¹⁹; “Посижіне і забави при мерци в українськiм похороннiм обрядi”²⁰. У них автор подає перегляд збірників, досліджень багатьох авторів різних країн з ґрунтовними підрядковими, посторінковими посиланнями.

У розповіді про похоронні обряди З. Кузеля подав опис 95 забав біля покійника, які головню побутували в прикарпатській смузі української етнографічної території та виявив близьке споріднення з аналогічними забавами у хорватів і румунів, подаючи підрядкову бібліографію фольклорно-етнографічного набутку світової науки (400 назв), а наприкінці — нові матеріали, що стосувалися українських похоронних обрядів. Автор у цій праці використовував не лише друковані матеріали, але й власні дослідження, зроблені під час етнографічних експедицій.

Пристатейні бібліографічні списки простежуємо в праці: “Українські похоронні звичаї й обряди в етнографічній літературі”²¹. Це перший повний і вичерпний огляд матеріалів з української похоронної обрядовості. Автор подає зміст та оцінку поодиноких праць, починаючи з 1830 р., вказує на брак ґрунтовних досліджень та найважливіші дезидерати. Вартість праці визначається старанно зібраною бібліографією (496 назв), необхідною для орієнтації у досліджених українських похоронних обрядах та віруваннях про душу.

Значно менший обсяг бібліографії (38 назв) подав Кузеля при розвідці “Ярмарки на дівчат”²², в якій автор у порівняльній формі показав старовинний звичай сватання та умовляння молодих людей під час церковних празників, що збереглися ще в XIX ст. на українській території (бойківсько-гуцульське пограниччя й особливо Закарпаття). До праці додано список літератури та подано посилання на джерела у самому тексті.

Варті уваги пристатейна бібліографія та значна кількість посилань на джерела з української етнології в тексті статті З. Кузеля “Die ukrainische Volkskunde”²³.

¹⁹ Записки НТШ.— 1907.—Т. 80.— С. 1-17.

²⁰ Там само.— 1914.— Т. 121.— С. 173-224; Т. 122.— С. 103-160.

²¹ Етнографічний збірник.— 1912.— Т. 31/32.— С. 133-202.

²² Привіт Іванові Франкови в сорокалітє його письменської праці, 1874–1914: Літературно-науковий збірник.— Львів, 1916.— С. 322-332.

²³ Das Geistige Leben der Ukraine in Vergangenheit und Gegenwart / Herausgegeben von universitätsdozent Dr. V. Zolozieckyj.— Münster in Westfalen, 1930.— S. 164-182.

Значну долю у бібліографічному доробку Зенона Кузеля складає прикнижкова бібліографія.

З. Кузеля був одним з перших українських етнографів, які систематично вивчали дитячий фольклор. І тому, коли в 1905 р. редколегія “Записок НТШ” дістала багатий матеріал з дитячого побуту, зібраний о. Марком Грушевським на Київщині, Етнографічна комісія НТШ передала цей матеріал для підготовки до друку Зенону Кузелі, який систематизував його, написав вступ, подав пояснення, примітки, паралелі з української й чужомовної літератури та вичерпну бібліографію під назвою “Реєстр книжок цитованих в скороченню”. В 1906–1907 рр. укладач згрупував ці матеріали у двотомне видання під назвою “Дитина у звичаях і віруваннях українського народу” як 8-ий і 9-ий томи “Матеріалів до українсько-руської етнології” (видання Етнографічної комісії НТШ).

Ця праця є ґрунтовним джерелом для вивчення форм людського життя. Правда, її перші три розділи, в яких йде мова про життя жінки від початку зрілості до народження дитини — праця самого З. Кузеля, у якій він на основі українського матеріалу подав огляд усіх поглядів і вірувань про дитину, оцінюючи його вартість і місце в матеріалах інших народів.

Іван Франко у своїй рецензії на цю працю справедливо зауважував, що Кузеля практично зробив усе, що “...може дати сучасний стан науки для дослідження і вистудіювання тих явищ, таких поважних для розуміння традиції і життєвих звичок народу...”²⁴.

До другого тому як передмову Зенон Кузеля подав свою теоретичну розвідку “Про студії над дітьми” (про дітей з першого року життя до 9-10 років) з підрядковою бібліографією (понад 120 позицій). Кузеля планував видати і третій том з матеріалами про забави та ігри для дітей старшого віку, але, на жаль, цей том не вийшов.

Займаючись дослідженням усної словесності, обрядів, вірувань, З. Кузеля збирав й етнографічні матеріали. Підтвердженням цього є збірка “Бойківське весілля в Лавочнім Стрийського повіту”²⁵. У збірці подано 85 весільних пісень та опис весільних обрядів, а наприкінці — огляд літератури з цієї теми.

У період визвольних змагань 1917–1918 рр. в Україні відбувається бурхливий розвиток українського книговидавництва. Цей процес привернув

²⁴ Франко І. [Рец.] // Франко І. Зібрання творів: У 50 т. — Київ, 1982. — Т. 37. — С. 238. — Рец. на кн.: Дитина в звичаях і віруваннях українського народу: матеріали з полудневої Київщини / Зібрав *Мр. Грушевський*, обробив *З. Кузеля* // Матеріали до українсько-руської етнології. — Львів, 1906. — Т. 8. — 220 + VI с.

²⁵ Матеріали до українсько-руської етнології. — Львів, 1908. — Т. 10. — С. 121-150.

увагу З. Кузелі, і він почав збирати матеріал про нову періодику, видавництва, книгарні, бібліотеки “Просвіти”, в результаті чого видав у Зальцведелі (тут він працював у таборах для полонених) дві публіцистичні брошури “З культурного життя України” (1918) та “Рік 1918 на Україні” (1918). Обидві книжки, за словами самого автора, не претендують на науковість та докладність, оскільки вони склалися далеко від потрібних джерел і тільки на основі періодичних видань: “Вісника Союзу визволення України”, “Робітничої газети”, “Нової ради” (тобто тих, які доходили до Зальцведеля).

У цих книгах автор розкриває стан тогочасної української преси, видавництв, культурної роботи в Україні. У першій книзі подано список української преси з 1905 до 1917 р. (94 назви), в другій — список часописів, що припинили виходити (54 назви), та список нових періодичних видань (78 назв). В обидвох книжках є список видавництв та їх видань, подано відомості про друкарні та книгарні, бібліотеки “Просвіти”. В книзі “Рік 1918 на Україні” виокремлено “Короткий покажчик книжок по українознавству”, що вийшли у 1918 р. (62 назви). Ці видання і до сьогодні залишаються актуальними з огляду на інформаційну цінність.

Заслугує на увагу ще одна теоретична праця З. Кузелі, яку він видав згідно з планом Етнографічної комісії НТШ, — “Про потребу і техніку збирання етнографічних матеріалів” (Чернівці, 1909). Крім теоретичних засад фольклорно-етнографічної діяльності, насамперед для початківців, автор подав цінну бібліографію підручників, фольклорних збірників та наукових розвідок, спеціальних журналів з цієї теми (понад 100 назв) та два питальники “Квестіонар у справі записування похоронних звичаїв” та “Квестіонар у справі збирання народних загадок”. Як зазначив Є.-Ю. Пеленський у статті “Зенон Кузеля — етнограф”²⁶, вони вказують на широку етнографічну освіту, глибоке знання народного побуту, хист до “систематики та синтези” З. Кузелі. На основі цих питальників було зібрано багато записів весільних обрядів, загадок, гагілок, приповідок з Бойківщини, Гуцульщини і Буковини.

Протягом 1921–1926 рр. Зенон Кузеля працював у видавництві “Українське Слово” (Берлін), був редактором багатьох видань цього видавництва (а їх було понад 60), подавав до них пояснення та бібліографію.

У 1923 р. видавництво опублікувало книгу В. Ємця “Кобза та кобзарі”, до якої З. Кузеля склав бібліографію під назвою “Спис важнішої літератури про кобзарські думи й кобзарів” (168 позицій) з усієї України (Схід, Захід), з Росії (СПб, Воронеж, Москва) та закордонні матеріали.

²⁶ Збірник на пошану Зенона Кузелі: Праці філологічної та історично-філософської секцій. — Париж; Нью-Йорк; Мюнхен; Торонто; Сідней, 1962. — С. 77-83. — (Записки НТШ; Т. 169).

У збірнику “Україна і церковна унія”²⁷ З. Кузеля друкує бібліографію головнішої літератури про Унію.

Опинившись у Баварії після Другої світової війни, З. Кузеля в органі закордонного НТШ “Сьогочасне й минуле” за 1949 р. надрукував початок великої бібліографії чужомовної літератури про Україну від 1944 р.²⁸ На жаль, журнал припинив своє існування, і ця праця не була опублікована повністю.

Важливе місце у бібліографічній спадщині Зенона Кузеля займає персоналія, зокрема “Бібліографія писань Б. Лепкого”, вміщена у присвяченому йому ювілейному збірнику-альманасі “Золота Липа” (Берлін, 1924), упорядкованому З. Кузелею.

Укладач подав у покажчику твори письменника з розкриттям змісту основних видань, праці, редаговані Б. Лепким, вірші, прозу, літературно-наукові статті. Складена бібліографія, укладання збірника з життєписом, біографічними творами Б. Лепкого засвідчують фахове розуміння Зеноном Кузелею бібліографічної справи. Своєрідні бібліографічні персоналії зустрічаємо у книжках З. Кузеля “Пам’яті Хведора Вовка” (Зальцведель, 1918), у якій автор цитує понад 40 його праць, та в книзі “Причинки до етнографічної діяльності Опанаса Васильовича Марковича” (Берлін, 1927), в якій персоналія ґрунтовно представлена у підрядкових примітках.

Крім бібліографічних покажчиків, Зенон Кузеля вважав бібліографічними посібниками видавничо-книготорговельні каталоги. Зокрема, він видав “Каталог видавництва “Українське Слово” (Берлін, 1923), а згодом — каталог “Українська накладня Оренштайна” (Ляйпціг, 1926). В обох каталогах укладач подав зміст книг, рецензії, цитати з рецензій.

Ми зупинилися лише на головніших бібліографічних працях Зенона Кузеля, а є ще багато дрібніших праць, опублікованих в українських та іноземних виданнях.

Вагоме місце у бібліографічній діяльності З. Кузеля займають картотеки та архів бібліографічних матеріалів. Ще в бібліотеці Чернівецького університету він мав можливість переглядати журнали XVII–XIX ст. європейськими мовами та зібрати картотеку з українознавства (понад 50000 позицій), картотеку псевдонімів і криптонімів. Але, на жаль, ці матеріали, як і багато рукописів, пропали під час Другої світової війни, і докладніших відомостей про них немає.

²⁷ Bibliographie der wichtigsten Literatur über die Union der östlichen Kirche mit Rom // *Ukraine und die kirchliche Union.*— Берлін, 1930.— С. 119-133.

²⁸ Нові книжки в чужих мовах про Україну й сумежні краї і народи // *Сьогочасне й минуле: Вісник українознавства / Ред. З. Кузеля.*— Мюнхен; Нью-Йорк.— 1949.— № 1/2.— С. 145-149.

З 1926 р., працюючи в бібліотеці Берлінського Наукового Інституту, З. Кузеля систематично збирав комплекти українських газет і журналів з України і створив на еміграції “Архів української преси”. Він також збирав вирізки статей і заміток з поточної європейської преси (20–40-х рр. XIX ст.) на українознавчі теми (понад 300 тис. позицій), які передав для користування факультетові закордонних студій Берлінського університету.

Окремо варто згадати працю Зенона Кузеля в енциклопедіях. Редагуючи в них матеріали етнографічного відділу, він подавав загальні огляди української етнографії, духовної культури. В “Українській Загальній Енциклопедії” (Львів, 1932) З. Кузеля друкує огляди “Духовна культура”, “Матеріальна культура”, “Одяг” та ін., а в “Енциклопедії українознавства. Загальна частина” (Мюнхен, 1949) гасла: “Історія української етнографії”, “Племінний розподіл і етнографічні групи”, “Господарство”, “Одяг і взуття”, “Народні звичаї і обряди”, подаючи скрізь бібліографію.

У 1926–1936 рр. Зенон Кузеля був редактором української частини наукової енциклопедії “Minerva. Jahrbuch der gelehrten Welt” та збирав матеріал для цього видання з усіх земель України, Європи та з-за океану про українські інституції, університети, наукові товариства.

Велике значення цього збірника у світовому масштабі в тому, що тут можна знайти інформацію про наукову мережу будь-якої держави того часу.

У підсумку можна стверджувати, що бібліографічна праця Зенона Кузеля була різносторонньою й плідною, відзначалася сумлінністю, об’єктивністю та науковою докладністю. Вона значною мірою стане у пригоді дослідникам та вченим.

БІБЛОГРАФІЧНА СПАДЩИНА ЗЕНОНА КУЗЕЛІ: ТИПОЛОГІЧНІ РІЗНОВИДИ

Ольга Хміль

*науковий співробітник відділу наукової бібліографії
відділення “Наукова бібліографія і книгознавство”
ЛНБ ім. В. Стефаника НАН України*

Розглядаються різні типи бібліографічних досліджень Зенона Кузеля: прикнижкова бібліографія, тематична бібліографія (праці про українські думи й кобзарів), персональна бібліографія (Б. Лепкий), каталоги українських видавництв (“Українське Слово”, Накладня Якова Оренштайна), тематичні огляди зарубіжних видань та періодики.

Ключові слова: З. Кузеля, прикнижкова бібліографія, персональна бібліографія, каталоги українських видавництв, тематичні огляди, рецензії.

BIBLIOGRAPHIC INHERITANCE OF ZENON KUZELA: TIPOLOGICAL VARIETIES

Ol'ha Khmil'

*Research Fellow, Scientific Bibliography Dept.,
Division of Scientific Bibliography and Bibliology,
L'viv Stefanyk Scientific Library, National Academy of Sciences of Ukraine*

Different types of bibliographic researches of Zenon Kuzela are examined: *in-book* bibliography, thematic bibliography (works about Ukrainian ballads (*dumy*) and kobza players), personal bibliography (Bohdan Lepkyi), catalogues of Ukrainian Publishing Houses (*Ukrains'ke Slovo*, Publishing House of Jacov Orenstein), thematic reviews of foreign publications and periodicals.

Keywords: Zenon Kuzela, *in-book* bibliography, personal bibliography, catalogues of Ukrainian Publishing Houses, thematic reviews, critical reviews.

БИБЛИОГРАФИЧЕСКОЕ НАСЛЕДИЕ ЗЕНОНА КУЗЕЛИ: ТИПОЛОГИЧЕСКИЕ РАЗНОВИДНОСТИ

Ольга Хмиль

*научный сотрудник отдела библиографии
отделения "Научная библиография и книговедение"
ЛНБ им. В. Стефаника НАН Украины*

Рассматриваются разные типы библиографических исследований Зенона Кузели: прикнижная библиография, тематическая библиография (труды об украинских думах и кобзарях), персональная библиография (Б. Лепкий), каталоги украинских издательств ("Українське слово", Издательство Якова Оренштайна), тематические обзоры зарубежных изданий и периодики.

Ключевые слова: З. Кузеля, прикнижная библиография, персональная библиография, каталоги украинских издательств, тематические обзоры, рецензии.